

TÁTRAI PATRIK – ERŐSS ÁGNES – KOVÁLY
KATALIN*

„A görögök magyar nyelvű ukránok.” Az etnikai identifikáció és kategorizáció változó mintázatai a kárpátaljai magyar szórványban¹

„Az 1989 előtti utolsó népszámláláson [1977-ben – a szerzők] Szatmárnémetiben megesett példa: A népszámlálást végző megkérdezi, milyen nyelven beszél a következő ház lakója. Megtudja, magyarul. Így köszön, kérdezi az adatokat.

– Nemzetisége?

– Görög katolikus.

– Nem a vallását kérdezzük, ilyen rovat nincs a kérdőívben. (A kérdezett nem érti, és kitartóan görög katolikusnak vallja magát.)

– Magyar vagy román?

– Román.

– A kérdező: Miért nem mondta? Románul folytatja a kérdezést.

– A kérdezett: Kérem, tessék magyarul mondani, mert én nem tudok románul.

– Most mondta, hogy román.

– Kérem, én batizi görög katolikus vagyok.

– Nem a vallását kérdeztem, a nemzetiségét.

* A szerzők a CSFK Földrajztudományi Intézet munkatársai. E-mail: tatrai.patrik@csfk.mta.hu; eross.agnes@csfk.mta.hu; kovaly.katalin@csfk.mta.hu

¹ Tátrai Patrik munkáját a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, valamint az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programja támogatta.

– *Tessék románt írni, nehogy baj legyen belőle.*²

Bár a fenti jelenet nem Kárpátalján, hanem a vele szomszédos romániai Szatmárban játszódott le, kontextusa mégis tökéletesen megegyezik az általunk vizsgált ugocsai, mai kárpátaljai területek jellemzőivel, sőt, tovább általánosítva kiválóan példázza az egész régióra jellemző etnikai-felekezeti komplexitást, illetve az etnikai határtermelés, kategorizáció hatalmi viszonyokba való beágyazottságát.

Az etnikai kategorizáció és klasszifikáció kérdése az elmúlt évtizedekben mind a hazai, mind a nemzetközi (elsősorban angolszász) szakirodalomban is egyre nagyobb teret kap. Régióinkhoz képest fontos különbség azonban, hogy az amerikai szerzők jelentős része a külső kategorizáció kérdésköre alatt leggyakrabban azt érti, hogy az egyén önmeghatározása ellentmondásba kerül az állam, a hatalom által létrehozott (népszámlálási) kategóriákkal, osztályozással és terminológiával³ További jellemzőjük, hogy – a vegyes házasságból származók önidentifikációja mellett⁴ – elsősorban a rassz alapú külső kategorizációt vizsgálják.

Kelet-közép-európai kontextusban az etnikai klasszifikáció kérdése leginkább a cigánység kapcsán merül fel.⁵ Ugyanakkor a térségben legalább ilyen fontos kérdés a külső, a borszín alapján nem

² Bura László: A keleti szertartású kereszténység múltja és jelene Szatmárban. Magyar görög katolikusok a Szamosháton (Szatmár megyében). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2001/3–4. 103–120. 117.

³ Pl. Nagel, Joane: Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture. *Social Problems*, 1994/1. 152–176.; Aspinall, Peter: The conceptualisation and categorisation of mixed race/ethnicity in Britain and North America: Identity options and the role of the state. *International Journal of Intercultural Relations*, 2003/27. 269–296.; Marrow, Helen: To be or not to be (Hispanic or Latino): Brazilian Racial and Ethnic Identity in the United States. *Ethnicities*, 2003/4. 427–464.

⁴ Qian, Zhenchao: Options: Racial/Ethnic Identification of Children of Intermarried Couples. *Social Science Quarterly*, 2004/3. 746–766.; Brunsmá, David: Interracial Families and the Racial Identification of Mixed-Race Children: Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study. *Social Forces*, 2005/2. 1131–1157.

⁵ Pl. Ladányi János – Szelényi Iván: *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2004.; Tátrai Patrik – Pálóczi Ágnes – Pásztor István Zoltán – Péntes János: Etnikai besorolási gyakorlatok: a cigánység külső kategorizálását befolyásoló tényezők. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2017/2. 44–64.

elkülönülő, sokszor évszázadok óta együtt élő nemzetiségek klasszifikációjának vizsgálata, ami eddig kevesebb figyelmet kapott. Elsősorban baranyai,⁶ gömöri⁷ és zobor-vidéki⁸ esettanulmányokból kapunk átfogó képet a népszámlálási és lokális etnikai besorolás különbségeiről. Jelen tanulmány tágabb vizsgálati terepén, Kárpátalján az etnikai kategorizáció kérdése eddig elsősorban néprajzi megközelítésben, az ugocsai görög katolikus népesség kapcsán,⁹ illetve szociálkonstruktivista megközelítésben¹⁰ jelent meg, de ezen munkák vizsgálati terepe a magyar tömb területére esett. Hiányzik azonban a szórványtelepülések etnikai kategorizációs gyakorlatainak vizsgálata, holott éppen ezeken a területeken a leglátványosabb a többes kötődések és a köztes identitások jelensége. Továbbá eddig még nem került sor az etnikai klasszifikációs rendszerek átfogóbb, több megközelítésű vizsgálatára sem.

Éppen ezért jelen tanulmány célja az etnikai kategorizáció működési mechanizmusainak feltárása, a szimbolikus befogadási és kirekesztési stratégiák bemutatása egy etnikailag és felekezetiileg vegyes településen, Gödényházán. Az ukrán-magyar nyelvhatár mentén fekvő faluban az évszázadok során mind a falu népességében bekövetkezett változások, mind a külső, politikai-államhatalmi

⁶ Hoóz István: A népesség nemzetiség szerinti megoszlásának tanulmányozásáról. In: Hoóz István – Kepecs József – Klinger András (szerk.): *A Baranyában élő nemzetiségek demográfiai helyzete 1980-ban*. Pécs – Budapest: MTA RKK – Baranya Megyei Tanács VB Művelődési Osztálya – Állami Gorkij Könyvtár, 1985. 19–53;

⁷ Keményfi Róbert: *A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai rajza*. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék, 1998.

⁸ Tátrai Patrik: Asszimiláció vagy hibriditás? Értelmezési keretek a Zoborvidék etnikai átalakulásához. *Néprajzi Látóhatár*, 2017/1–4. 95–112.

⁹ Geszti Zsófia: Mi és a másikon. Felekezetek közötti konfliktus és vallási identitás Tiszabökényben. *Tabula*, 2001/1. 34–59; Keményfi Róbert: *Földrajzi szemlélet a néprajz tudományban: etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004.; Domokos Vera: *Etnikai és felekezeti elhatárolódás a naptárváltás tükrében*. In: Beregszász Anikó – Papp Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005. 30–55.; Pilipkó Erzsébet: *Ütköző identitások*. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2007.

¹⁰ Hires-László Kornélia: *Etnikai kategóriák a beregszásziak mindennapi diskurzusaiban*. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többszínűség, regionalitás, nyelvoktatás*. Ungvár: RIK-U, 2017. 121–136.

változások révén olyan komplex identitáskonstrukciók – és elhatárolási technikák – fejlődtek ki, amelyek napjainkig dinamikusan változnak. Ez, illetve ezek hatása az egyének identifikációjára teszi Gődényházát izgalmas kutatási tereppé.

Célunk, hogy terepkutatásaink alapján mutassuk be az (etnikai) kategóriahatárok elmosódását és újratermelődését, valamint a „nemzetiség” és „anyanyelv” terminusok helyi használatának sajátosságait. Mindezek alapján vizsgáljuk az egyes klasszifikációs rendszerek (a külső minősítés, az önbevallás) jellemzőit, egymáshoz való viszonyát. Kérdésünk, hogy hogyan alakul a felülről rögzített, rigid kategóriák egyéni és közösségi használata egy etnikailag és vallásilag is diverzifikált terepülésen? Mennyiben és hogyan befolyásolják ezek a külső kategóriák az egyének önmeghatározását? Mennyiben válnak a csoportképzés tényezőivé?

A kutatás eredményei 2017 és 2019 között több hullásban lebonyolított terepmunkán és adatgyűjtésen alapulnak. Gődényházára először 2017-ben jutottunk el a SUMMA 2017 demográfiai felmérés keretében.¹¹ Ekkor kontrollfelmérést végeztünk a település népességének nemzetiségi, felekezeti és főbb korcsoportos megoszlásával kapcsolatban – a külső minősítés módszerét alkalmazva, amelyet a települést jól ismerő személy segítségével végeztünk el.¹² Mindezt össze tudtuk vetni a SUMMA 2017-ből nyert, kérdezőbiztosokkal felvett etnikai önbevallásos adatokkal. A kontrollfelmérés során tapasztalt „inkonzisztenciák”, azaz a felekezeti és az etnikai/nyelvi határok jelentős eltérései sarkalltak arra, hogy a 2018-ban induló szórványkutatás keretében egy hetet töltsünk a településen, majd 2019-ben is több alkalommal visszatértünk. Ekkor a helyi lakosokkal készített félig strukturált interjúk segítségével próbáltuk megérteni és elemezni az etnikai kategorizáció mindennapi működését.¹³

¹¹ L. jelen tematikus blokkban Tátrai és Molnár tanulmányát.

¹² Adatközlőnk református, a település lakosait jól ismerő korábbi hivatalnok volt. A felmérés a jelenlevő és nem az állandó lakosság adatait rögzítette. A külső minősítés módszerének vegyes településeken való alkalmazásáról l. pl. Hoóz, 1985.; Keményfi, 1998.; Tátrai, 2017.

¹³ A terepkutatás módszereiről részletesebben ld. e tematikus blokk bevezető tanulmányát.

Etnikai kategorizáció „felülről” és „alulról”

A bevezető szatmárnémeti jelenet természetesen nem csak 1977-ben, hanem lényegében bármikor lejátszódhatott volna a rendszeres népszámlálások 19. század végi kezdete óta. Ekkortól – Magyarországon 1880-tól – a hatalom számára fontos lett nem csak az „objektív” statisztikai adatok gyűjtése (például a lakosság száma, foglalkozása, végzettsége stb.), hanem a lakosok identitásának a mérése is az anyanyelvre vagy éppen a nemzetiségre irányuló kérdéseken keresztül. Éppen ezért maga a népszámlálás is egy fontos hatalomtechnikai eszköznek tekinthető,¹⁴ amely régiókban hatékonyan szolgálja a nemzetállamok nyelvi-nemzeti homogenizáló és központosító törekvéseit, lényegében azok 19. századi megszületése óta. Kertzer és Arel fogalmazza meg, hogy a modern nemzetállamok az embereket – a könnyebb kontrollálás érdekében – kategorizálják.¹⁵ Azonban ezek a kategóriák nem feltétlenül igazodnak a mindennapokban használt kategóriákhoz. „Ez egyrészt azt jelenti, hogy egyes megnevezések mögött rejlő identításokat nem tartanak számon különálló etnikumként, másrészt pedig azt, hogy egy adott etnikum megnevezésére több – egymással nem mindig azonos jelentéssel és társadalmi konnotációval rendelkező – etnonim is használatos lehet.”¹⁶ A nacionalizmus és az etnopolitika hozta létre azokat a – népszámlálásokban is alkalmazott – standard etnikai kategóriákat, amibe az addig sokféle, sokszor etnikai kategóriák mentén nem leírható népeiséget aztán besorolták.¹⁷

A hatalom tehát a kategóriák létrehozásával és szabályozásával a komplex társadalmi valóságot próbálja radikálisan leegyszerűsíteni.¹⁸

¹⁴ Urla, Jacqueline: Cultural politics in an age of statistics: numbers, nations and the making of Basque identity. *American Ethnologist*, 1993/20. 818–843.

¹⁵ Kertzer, David – Arel, Dominique: Censuses, identity formation, and the struggle for political power. In: Kertzer, David – Arel, Dominique (eds.): *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 1–42. 3.

¹⁶ Horváth István: Az etnikai kategóriák és a klasszifikáció változó logikái – fogalmi rendszerezési kísérlet. *Erdélyi Társadalom*, 2006/2. 101–115. 101.

¹⁷ Aschauer, Wolfgang: Etnikai térképezés és etnopolitika. Magyarország és a magyarok példája. *Föld és Ember*, 2009/1–2. 37–61.

¹⁸ Eriksen, Thomas Hylland: *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press, 1993. 60–62.

Ezen elképzelés értelmében az emberek kulturális identitását/kötődéseit statisztikailag le lehet írni egy, kölcsönösen kizárólagos kategóriával.¹⁹ A válaszadás az anyanyelvi/nemzetiségi kérdésre kötelező volt, a kérdésekre – a fenti elgondolásnak megfelelően – csak egy választ lehetett adni.

Az etnikai önbevallás így aztán nem csak egyéni, hanem csoportszinten is releváns kérdés, ami meghatározta az egyes etnikai csoportok statisztikai nagyságát, ezáltal pedig az etnikai hierarchiát, a kisebbségek érdekvédelemzési lehetőségét mind helyi, mind országos szinten, adott esetben pedig politikai autonómiát és különböző erőforrások fölötti rendelkezést²⁰ – azaz összességében a hatalmi viszonyokat. Így a népszámlálás a nemzetek közötti választás és verseny terepe lett, ami, nem meglepő módon, a népszámlálások etnikai adatainak közvetett vagy közvetlen politikai befolyásolását indukálta.²¹ Mindez azt is jelenti, hogy az etnikai hovatartozás nem csak egyszerű statisztikai kategória, hanem kijelölt státus, hatalmi pozíció is egyben, amelyet több esetben az egyének igazolványaiban is feltüntettek.²²

Utóbbira, valamint az etnikai statisztikák kiemelt jelentőségére a leggyakrabban idézett példa az egykori Szovjetunió, amely – szakítva a cári Oroszország gyakorlatával – már nem csak az anyanyelvre, hanem a nemzetiségre is rákérdezett. Ugyanakkor ez a nemzetiségfogalom inkább jelentette az objektívebben megragadható etnikai eredetet, származást, semmint a kulturális hovatartozást, a választott nemzetiséget.²³ Annak ellenére, hogy nyilvánvalóan „kitalált” jellege volt e kategóriának, a nemzetiséget mint esszenciális és lényegében megváltoztathatatlan attribútumot feltüntették az

¹⁹ Anderson, Benedict: *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1991. 166.

²⁰ Horváth, 2006. 106.

²¹ Kertzer – Arel, 2002.

²² Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

²³ Hirsch, Francine: The Soviet Union as a work-in-progress: ethnographers and the category of nationality in the 1926, 1937, 1939 Censuses. *Slavic Review*, 1997/2. 251–278; Arel, Dominique: Interpreting “Nationality” and “Language” in the 2001 Ukrainian Census. *Post-Soviet Affairs*, 2002/3. 213–249.

egyének útlevelében és minden személyes dokumentumában.²⁴ Természetesen ez a gyakorlat – a Szovjetunióhoz való csatolása után – kiterjedt Kárpátaljára is.²⁵

A rendszerváltást követően viszont Kelet-Közép-Európa egyes országaiban – jellemzően azokban (mint például Magyarország, Csehország, Lengyelország), ahol nincs olyan domináns kisebbség, amelyik fenyegetné az ország integritását, a fennálló etnikai hierarchiát – lehetővé tették a többes nemzetiségi és anyanyelvi bevallásokat, amelynek eredményeképp a korábbinál jóval többen deklaráltak egynél több nemzetiséget/anyanyelvet.²⁶ Bebizonyosodott, hogy az addig sokszor homogénnek tűnő népesség egy részét a többes kötődések, köztes identitások jellemzik.²⁷

Más országokban, ahol a népszámlálási módszertan nem változott, elsősorban az egyes etnikai kategóriák (például a nemzetiség, az anyanyelv) különbségéből lehet következtetni a többes identitásokra. Erre jó példa Ukrajna, ahol a legutóbbi, 2001-es népszámlálás szerint a népesség igen jelentős hányadának eltér a nemzetisége és az anyanyelve – elsősorban a magukat ukránnak valló orosz anyanyelvűeknél,²⁸ de látványos a különbség az ukrainai lengyelek esetében is, akiknek 85–90%-a nem lengyel anyanyelvű napjainkban.²⁹ Ehhez hasonlóan a kárpátaljai magyar nyelvű görög

²⁴ Dave, Bhavna: Entitlement through numbers: nationality and language categories in the first post-Soviet census of Kazakhstan. *Nations and Nationalism*, 2004/4. 439–459.

²⁵ Csermicskó István – Molnár József: Valós és/vagy konstruált valóság az ukrainai népszámlálásokban. *Regio*, 2015/3. 46–79.

²⁶ A többes kötődés deklarálásának lehetősége az adott ország etnopolitikájának is jó fokmérője, bár magukat a népszámlálási adatokat természetesen nagy mértékben befolyásolja a népszámlálás konkrét módszertana (például a kérdések sorrendje, kötelező-e megválaszolni, stb.) – I. Papp Z. Attila: Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban. *Statistikai Szemle*, 2010/1. 5–28.

²⁷ Pl. Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Budapest: Új Mandátum – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2001.; Homišinová Mária: *Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, 2008.

²⁸ Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László: East-West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin*, 2014/2. 99–134.

²⁹ Lagzi Gábor: „Lengyelek, de másak”. *Lengyel kisebbségi közösségek a volt Szovjetunió területén és Lengyelország nemzetpolitikája*. Budapest: EÖKK, 2009.

katolikusokat is a többes kötődések, valamint nemzetiségi és anyanyelvi önbevállalásuk diszkrepanciája jellemzi. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a „nemzetiség” és az „anyanyelv” ukrainai értelmezése nem egyértelmű, keveredik benne a primordialista és a konstruktivista elképzelés.³⁰ Így aztán azok, „akik – bár ukránnak érzik magukat – szülei egykor (akár önként, akár vélt vagy valós kényszerből) orosznak (vagy másnak) vallották magukat, csupán etnikai származásukat megtagadva vallhatták ’ukrán etnikai származásúnak’ magukat.”³¹

A fenti, makro-perspektivikus megközelítést azonban jelentősen árnyalják a mikroszintű tapasztalatok. Az etnikai kontaktózában – mint amilyen a kárpátaljai szórvány is – sokszor az etnikai identifikáció dinamikus változása, átalakulása figyelhető meg, ami azonban nem csak az etnikai önbesorolás változását – avagy demográfiai megközelítésben a kisebbségek etnikai reprodukciójának a többség javára történő csökkenését – jelenti. Egyes térségekben átalakulóban van a hagyományos etnikai/nemzeti kategóriarendszer, illetve az azt leíró terminusok; az etnikai identitás megjelölések az egyértelműnek tűnő (egyszavas) besorolás helyett differenciált kifejezésekkel, hibrid kategóriákkal határozzák meg a kisebbségi származásúak nemzeti affinitását, asszimilációs hajlandóságát.³² Mindez gyakran az auto- és heteroidentifikáció (avagy etnikai identifikáció és etnikai kategorizáció) egymástól való eltávolodásában manifesztálódik.³³

³⁰ Arel, 2002.

³¹ Csernicskó – Molnár, 2015. 62–63. Ugyanakkor fontos változás a szovjet örökséghez képest, hogy a személyi igazolványokban már nincs rögzítve a nemzetiség.

³² Brubaker, Rogers – Feischmidt Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest: L'Harmattan, 2011.; Ilyés Zoltán: A kalászi színjátszók esete a szlovák nyelvtörvénnyel. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség*. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012. 447–458.; Tátrai, 2017.

³³ Jenkins, Richard: Az etnicitás újragondolása: identitás, kategorizáció és hatalom. In: Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 2005. 127–147.; Song, Miri – Aspinall, Peter: Is racial mismatch a problem for young 'mixed race' people in Britain? The findings of qualitative research. *Ethnicities*, 2012/12. 730–753.; Kiss Tamás: Asszimiláció és határ-megerősítés. Vegyes házasságok és a vegyes

Az etnikai kategorizáció, a külső besorolás a mindennapi élet szerves része, amelyet a szakirodalom gyakran a kizárási technikák részeként azonosít.³⁴ Ezt támasztják alá az etnikai klasszifikáció mechanizmusait elemző kutatások is, amelyek hangsúlyozzák az ön- és külső minősítés szituativitását, rugalmasságát, változékonyságát – párhuzamosan a társadalmi változásokkal, illetve igazodva az egyéni és csoportérdekekhez.³⁵ A hatalmi pozícióból történő külső identifikációnak közvetlen hatása van a kívülről sokszor egységesnek látszó csoport önidentifikációjára is, így a külső kategorizáció – mint például a személyi igazolványban rögzített nemzetiség – az identitás forrásává válhat, amely ezáltal megváltozhat, avagy folyamatosan átalakulhat.³⁶

Utóbbi gondolatkör átvezet minket a minősítő szerepéhez a klasszifikáció folyamatában. Mind a hazai,³⁷ mind a nemzetközi³⁸ példák azt mutatják, hogy a minősítő személye döntő hatással van a kategorizációra. Cigány–nem cigány viszonylatban általában (nem cigány minősítő esetében) a kizárást szokták kiemelni, ami elsősorban a bizonytalan/köztes esetek cigányként való megjelölését jelenti. Régiók egyik viszonylataiban (például magyar–román vagy magyar–ukrán) azonban a minősítők jelentős részben a saját nemzetiségükhöz sorolják a bizonytalan/köztes eseteket,³⁹ ezáltal is „erősítve” a saját nemzetiséget. De ugyanilyen fontos lehet a

családokon belüli etnikai szocializáció Erdélyben. In: Apró István (szerk.): *Média és identitás 2*. Budapest: Médiatudományi Intézet, 2016. 47–88.

³⁴ Ahmed, Patricia – Feliciano, Cynthia – Emigh, Rebecca Jean: Internal and External Ethnic Assessments in Eastern Europe. *Social Forces*, 2007/1. 231–255.

³⁵ Jenkins, 2005.

³⁶ Jenkins, 2005. 146.; Stewart, Michael: A roma/cigány „eticitás” az antropológiai vizsgálódás homlokterében. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010. 33–47. 44–46; Song – Aspinnall, 2012.; Tánzos Vilmos: „Hát mondja meg kend, hogy én mi vagyok!” A csángó nyelvi identitás tényezői: helyzetjelentés a 2011-es népszámlálás kapcsán. *Pro Minoritate*, 2012/ősz. 80–112.

³⁷ Pl. Ladányi – Szelényi, 2004.

³⁸ Pl. Telles, Edward – Lim, Nelson: Does it Matter Who Answers the Race Question? Racial Classification and Income Inequality in Brazil. *Demography*, 1998/4. 465–474; Ahmed et al., 2007.

³⁹ Ahmed et al., 2007.

kérdőbiztos/kutató nemzetisége is, amely egyfajta „megfelelési kényszert” válthat ki a minősítőnél.⁴⁰

Gödényháza: etnikai és felekezeti változások

A 2001-ben 592 fős Gödényháza (ukr. Гудя) a Nagyszőlősi járásban, az ukrán–román határ mentén, Nagyszőlőstől 12 km-re fekszik. A falu egy közigazgatási egységet alkot a vele szomszédos, másfélezer lelkes Tekeházával (ukr. Теково), ahol a községi hivatal központja, valamint a legközelebbi oktatási intézmények (óvoda, iskola) találhatóak. Gödényháza jelenlegi egyetlen közintézménye – a templomokon kívül – egy falusi könyvtár. KMKSZ alapszervezete van, de aktivitása korlátozott. A két település vonzásközpontja a járási székhely, Nagyszőlős.

A település morfológiailag két részre osztható: a hagyományos falumagra, amelynek központi terén a görög katolikus templomot és paplakot, a település klubházként és könyvtárként szolgáló épületét és egy vegyesboltot találunk. A református templom, amely körül napjainkban is a legtöbb református magyar család él, párszáz méterre helyezkedik el (1. ábra). A település újabb része a Tekeháza felé eső út mentén 1990 után, a kolhoz földterületének privatizálása nyomán alakult ki, és alapvetően kétemeletes családi házak alkotják.

1. ábra: Gödényháza áttekintő térképe

⁴⁰ Tánczos, 2012.; Tátrai, 2017.

Gődényházán az ukrán elemi iskola egészen a 2000-es évek végéig működött. A faluban a magyar tanítási nyelvű elemi osztályt a helyi emlékezet szerint az 1950-es évek végén, a szakirodalom szerint az 1970-es évek elején⁴¹ zárták be – hivatalosan a „szülők kérésére” –, majd 1990 után újraindult, és a 2000-es évek elején szűnt meg újfent. A Szovjetunió összeomlása, majd Ukrajna elhúzódó válsága súlyosan érintette Gődényházát is: a kolhoz felszámolása, a környező városban elérhető munkahelyek megszűnése nyomán jelentős elvándorlás indult meg az 1990-es években, amely azóta is apasztja a falu lélekszámát. A külföldi munkavállalás sokszor időszakos és a cirkuláris migráció jelenségével írható le. Ha az egész család nem is vándorol el, jellemzően az aktív korú népesség, elsősorban a férfiak, többnyire külföldi (magyarországi, csehországi) munkával biztosítják a család megélhetését.⁴² Ennek következtében a munkaképes korú férfiak tartós távolléte mellett a falu jelenlévő népességét a nők, a gyermekek és az idősek alkotják. Ez sajátos problémákat okoz a falu életének megszervezésében, különösen a felmerülő fizikai munkák (kaszálás, fűnyírás, házak és állatok körüli teendők) ellátása tekintetében. Összességében azt mondhatjuk, hogy ma Gődényháza egy periférikus, népességfogyással jellemezhető, intézmény- és szolgáltatáshiányos falu. Utóbbiak, azaz a szolgáltatások és intézmények legközelebb Tekeházán, de leginkább Nagyszőlősen érhetők el.⁴³

Az elmúlt három évszázadban a falu etnikai és felekezeti összetétele jelentősen átalakult. A középkorban lényegében kizárólag kismemesek által lakott magyar faluba⁴⁴ vélhetően a 18. század első felében költöztek jelentősebb számban görög katolikus ruszin lakosok. Bár a munkácsi görög katolikus püspökség 1747-es

⁴¹ Botlik József – Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993; Orosz, Ildikó: Anyanyelvi/anyanyelvű oktatás szórványban. Kárpátaljai helyzetkép. *Regio*, 2001/4. 159–180.

⁴² 2017-ben az aktív korúak közel 1/3-a vállalt munkát külföldön: felük Magyarországon, 18%-uk Csehországban, kisebb hányaduk pedig Szlovákiában és Németországban.

⁴³ Gődényháza részletesebb bemutatását ld. Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Kovály Katalin – Orosz Sándor – Tátrai Patrik: Helyzetkép a kárpátaljai magyar szórványról. In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: BGA, 2020. 89–133.

⁴⁴ Szabó István: *Ugocsa megye*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1937.

összeírása még nem említi a falut, illetve az 1773-as *Lexicon locorum* is református magyar településként írja le, 1792-ben már 170, 1806-ban 279, 1828-ban pedig 290 görög katolikus lakosról tudósítanak a sematizmusok és népességregiszterek.⁴⁵

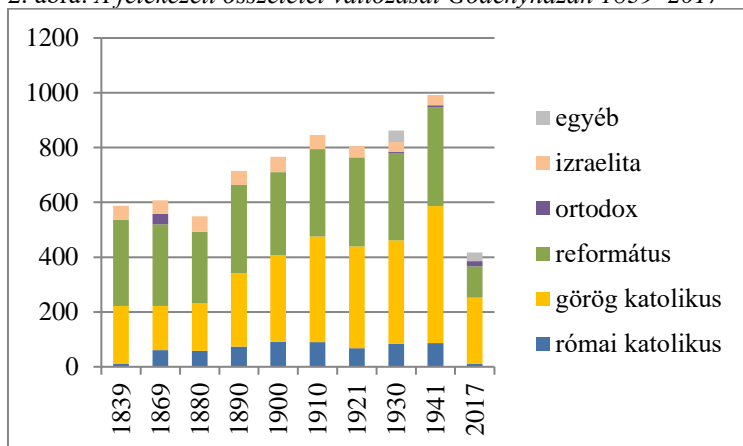
A 19. század közepén még többségben levő reformátusok aránya fokozatosan csökkent, míg a görög katolikusoké – magasabb fertilitásuk és feltételezhető vándorlási többletük miatt – nőtt, így egy évszázad alatt a felekezeti arányok megfordultak (2. ábra). Azonban míg a 19. század elején a térségben még jellemzően egybeestek a felekezeti és etnikai határok,⁴⁶ addig a 19. század közepétől ezek egyre inkább eltávolodtak. Erről tanúskodnak a sematizmusok is, amelyek szerint a gödényházi görög katolikusok prédikációs nyelve a 19. század végétől már a magyar, habár a templomi nyelv váltás csak fáziskéséssel követte a lakosok nyelvállapotát.⁴⁷

⁴⁵ Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása (*Lexicon locorum Regni Hungariae populosorum anno 1773 officiose confectum*). Budapest: Magyar Békeküldöttség, 1920.; Bendász István – Koi István: *A munkácsi Görög katolikus Egyházmegye lelkészségeinek 1792. évi katalógusa*. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1994.; Udvari István (szerk.): *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza: Vasvári Pál Társaság, 1990; Nagy Lajos: *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Buda, 1828.

⁴⁶ Keményfi, 2004.

⁴⁷ Pilipkó, 2007.

2. ábra: A felekezeti összetétel változásai Gődényházán 1839–2017

Források: 1839: Fényes, 1839; 1880–1941: népszámlálási adatok; 2017: saját adatfelvétel

Az 1880-as népszámlálás időpontjában mintegy kétharmadában magyarok telepedés a századfordulóra közel homogén magyar nyelvűvé vált, köszönhetően az időszak nemzetiesítő légkörének, a görög katolikus ruszin lakosság asszimilációjának.⁴⁸ Ebben az időszakban az etnikai-nyelvi folyamatok (magyarosodás) és a felekezeti dinamika (görög katolikusok térnyerése) teljesen elváltak egymástól. A falu egynyelvűvé válása ellenére azonban a szegregált felekezeti térszerkezet, a felekezeti endogámia, valamint a görög katolikusok kedvezőtlenebb társadalmi helyzete⁴⁹ továbbra is fennmaradt, és fenntartotta a belső szimbolikus határokat.

A fent vázolt etnikai folyamatokat az I. világháborút követő hatalomváltás fordította meg (3. ábra). Csehszlovák uralom alatt egyrészt a falu mintegy tizedét kitevő magyar zsidóságot többnyire külön kategóriába sorolták, másrészt jellemző volt a görög katolikusok (mint “elmagyarosított szlávok”) statisztikai leválasztása

⁴⁸ Pilipló, 2007.

⁴⁹ Kresz Mária – N. Fekete Magda – Kovári Zsuzsa – Göntér Zsuzsanna – Vagács András (1944): Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya ugcsoi kutató-táborának anyaga. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, kézirat.

is.⁵⁰ A Magyarországhoz visszacsatolás rövid periódusa után a szovjet időszakban is folytatódott a két világháború közötti gyakorlat, azaz a görög katolikusok ukránná minősítése, valamint a nemzetiség rögzítése a személyi igazolványban.⁵¹ Emellett jelentős változás volt a görög katolikuság ortodoxiába kényszerítése.⁵² Mindezek ellenére – a helyiek értékelése szerint – egészen az 1970-es évekig Gődényháza magyar település volt, ami – a statisztikai adatok tükrében – inkább csak a falu domináns nyelvére vonatkozatható.

Ez a helyzet az 1970-es évektől kezdett megváltozni, két tényező nyomán. Egyrészt a helyi magyar iskola bezárásával a magyar közösség az etnikai szocializáció egyik legfontosabb intézményét veszítette el, beszűkítve a magyar nyelvhasználati színteret is. A másik tényező a Kárpátalja hegyvidéki területeiről, az Ökörmezői járásból az ukrán/ruszin népesség betelepülése az előregedő, elnéptelenedő faluba. A betelepülő, magasabb fertilitású, ukrán nyelvű, görög katolikus és ortodox vallású népesség egyrészt megváltoztatta a nemzetiségi arányokat, a falu közvetítő nyelve, a lingua franca egyre inkább az ukrán lett, másrészt a görög katolikus liturgián belül az ukrán részek kezdtek dominálni, harmadrészt az etnikai és felekezeti vegyes házasságok emelkedő száma⁵³ révén egy el- és

⁵⁰ Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997)*. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 1997. 227–229.

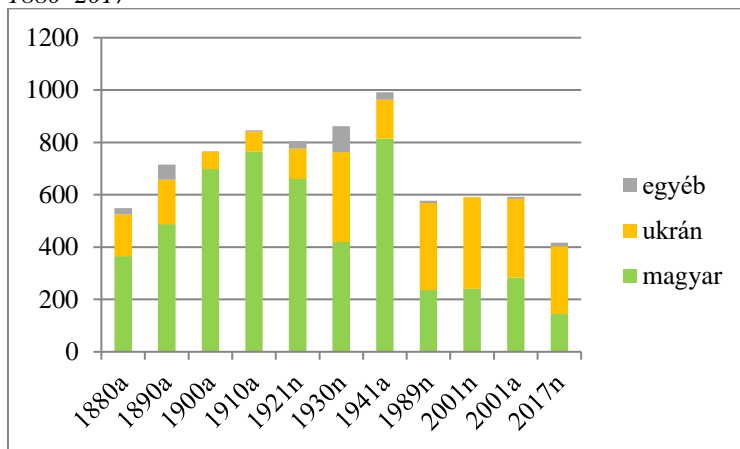
⁵¹ Keményfi, 2004.

⁵² Botlik, 1997.

⁵³ A helyi társadalom a II. világháború előtt a felekezeti vegyes házasságokat kifejezetten szankcionálta, habár már a 19. századból is vannak adatok elszórta megkötött görög katolikus–református vegyes házasságokra. A hagyományos társadalom fellazulásával, a felekezeti jelentőségének csökkenésével azonban egyre elfogadottabb lett a vegyes házasság – bár még az 1980-as években is sok esetben rosszállást vont maga után. A helyben elérhető református anyakönyvek alapján az 1980-as évektől valóban megnövekedett a vegyes házasságok aránya, ám tévedés lenne azt gondolni, hogy előtte a vegyes házasságok aránya alacsony lett volna. Bár a rendelkezésre álló adatok rendkívül hiányosak, megállapítható, hogy a református anyakönyvekben szereplő házasságokon belül a vegyes felekezeti házasságkötések aránya már az 1950-es évektől meglehetősen magas, 30–40% közötti tartományban mozgott, ami az 1990-es évektől megemelkedett, és az elmúlt évtizedben már meghaladta a 80%-ot (beleszámítva az 1990-es évektől növekvő számú református–római katolikus vegyes házasságokat). A görög katolikus egyháztól nem sikerült helyben hasonló részletességű adatokat szerezni. Mindössze az tudható, hogy a 2008 óta kötött 15 házasságnak közel a

visszaukránosodási folyamat indult el. Mindezen folyamatok eredményeképpen az 1989-es népszámlálás időpontjára az ukrán népesség már többségbe került.⁵⁴ A legutóbbi ukránai népszámlálás (2001) szerint a magyar nemzetiségűek száma Gődényházán 241 fő (41%), a magyar anyanyelvűeké pedig 284 fő (48%) volt (3. ábra).

3. ábra: Az etnikai/nyelvi összetétel változásai Gődényházán 1880–2017

a=anyanyelv; n=nemzetiség

Források: 1880–1941, 2001: népszámlálási adatok; 1989: Kocsis, 2001; 2017: saját adatfelvétel (külső minősítés)

fele vegyes rítusú (4 református, 2 pravoszláv és 1 római katolikus partnerrel). Mindezek alapján állíthatjuk, hogy Gődényházán napjainkban a vegyes házasságok aránya összességében meghaladja az 50%-ot, éppen ezért is társadalmi elfogadottsága magas, mind az etnikai, mind a felekezeti vegyes házasság a helyi társadalmi normák részévé vált.

⁵⁴ Az 1989-es népszámlálás pontos nemzetiségi adatai nem ismertek. Kocsis Károly (2001) becslése szerint a magyarok aránya 47% volt ekkor, míg Orosz Ildikó (2001) adatai szerint 69%. Botlik és Dupka (1993) a helyi KMKSZ-szervezetektől bekért adatok alapján 1989-re 38%-ra, 1991-re 49%-ra teszi a magyarok arányát.

Az auto- és heteroidentifikáció jellemzői a statisztikák alapján

A fent vázolt népszámlálási statisztikák alapján egyértelmű, hogy Gődényházán az etnikai, nyelvi és felekezeti határvonalak az elmúlt százötven évben csak részben estek egybe. E jelenség háttérében pedig elsősorban a képlékeny identitású görög katolikus népesség tagjai állnak, akiknek a változó etnikai hetero- és autoidentifikációja alakította át akár rövid időn belül is már számottevően a település etnikai képét – legalábbis a statisztikák szerint. Például az 1989-ben és 1991-ben a KMKSZ-alapszervezetektől begyűjtött, vélhetően külső minősítésen alapuló adatok szerint a magyarok száma 230-ról 311-re, aránya 38-ról 49%-ra nőtt.⁵⁵ A különbség háttérében természetesen nem a demográfiai folyamatok állnak, hanem az átalakult társadalmi keretek (így a Szovjetunió összeomlása, a szabadabb légkör, a magyar intézményrendszer megújulása) hatására bekövetkező identifikációs változások, ami különösen a többes kötődésű népesség etnikai kategorizációjára gyakorolt befolyást. A fenti jelenség statisztikai leképződésére a legutóbbi népszámlálás is jó példa. A 2001-es népszámlálás alapján a 100 magyar nemzetiségűre jutó magyar anyanyelvűek száma (117,8) – messze meghaladva a kárpátaljai átlagot (104,8) – az egyik legmagasabb azon települések közül, ahol nem a magyar anyanyelvű cigány lakosság okozza a különbséget.

A többes kötődések, a szituatív identitás nem csak az anyanyelvi és nemzetiségi önbevallások összehasonlításából tűnnek ki. Jelentős különbség tapasztalható az etnikai/felekezeti kategorizáció eredményeiben is, attól függően, hogy a besorolás az auto- vagy a heteroidentifikáció módszerével történik. A SUMMA 2017-hez kapcsolódóan elvégzett külső minősítéses adatfelvétel során kikristályosodott, hogy református adatközlőnk elsősorban – de nem kizárólagosan – felekezeti alapon határozza meg a falu lakosainak etnikai hovatartozását. A magyar nyelvi kompetencia, a „magyar anyanyelvűség” Gődényházán nem olyan fontos kritériuma a magyarsághoz tartozásnak, mint Kárpát-medence legnagyobb részén.⁵⁶ A felmérés eredményeként kiderült, hogy a falu jelenlevő

⁵⁵ Botlik – Dupka, 1993.

⁵⁶ L. a Kárpát Panel 2007 Kárpátaljára vonatkozó adatait (Molnár Eleonóra – Orosz Ildikó: Kárpát Panel – Kárpátalja gyorsjelentés 2007. In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk): *Kárpát Panel 2007, gyorsjelentés. A Kárpát-medencei*

népessége – főként a kivándorlás miatt – számottevően zsugorodott, és a maradék népességen belül a magyarok aránya – a 2001-es népszámláláshoz képest – ugyancsak csökkent (1. táblázat). A felekezeti dinamika szintén követte a korábbi trendeket, így a reformátusok aránya tovább csökkent, míg a görög katolikusoké nőtt. A 144 magyarnak minősített lakos 79%-a református, 11%-a görög katolikus, 8%-a pedig római katolikus. A 144 magyaron kívül 14 lakosról adatközlőnk nem tudta eldönteni, hogy magyarok vagy ukránok.⁵⁷ E 14 lakosból 13 a görög katolikus felekezethez tartozik, és némileg meglepő, hogy a 14 főből mindössze kettő vegyes házasságból származó fiatal, akiknek a besorolása általában nehézséget szokott okozni. Mindez annak köszönhető, hogy a helyi életben a felekezeti hovatartozás elvileg egyértelmű iránymutatást ad a nemzetiségről, és mindössze a görög katolikusok minősítése képlékeny. Összességében a 2017-es felmérés külső minősítéséből jól látható, hogy elsősorban a református felekezetűek lettek magyarnak minősítve,⁵⁸ míg a görög katolikusok közül csak az egyértelműen magyar érzelműeket, kötődésűeket (például a KMKSZ-tagok) gondolta a református adatközlő magyarnak, akik az összes görög katolikus mintegy 10%-át teszik ki.

magyarok helyzete és perspektívái. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet, 2007. 185–243.; itt: 190–193); illetve újabban Veres Valér: The minority identity and the idea of the ‘unity’ of the nation: the case of Hungarian minorities from Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2015/1. 88–108.

⁵⁷ A besorolás folyamán adatközlőnk természetesen sokkal több lakost minősített, köztes, differenciált és nem standard kategóriákkal, de mivel az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdést, a népszámláláshoz hasonlóan, eldöntendőként tettük fel, a legtöbb lakos domináns etnikai affinitása meghatározható volt.

⁵⁸ Mindössze egy felekezetiileg vegyes házasságból származó reformátust minősített ukránnak az adatközlőnk.

1. táblázat: *Gődényháza etnikai összetétele a 2001-es népszámlálás, valamint a 2017-es felmérés alapján*

	népesség	magyar	ukrán	orosz	vegyes (m-u)	magyar %	ukrán %
2001a	592	284	301	7		48,0	50,8
2001n	592	241	350			40,7	59,1
2017n	417	144	259		14	34,5	62,1

a = anyanyelv; n = nemzetiség

A 2017-es külső minősítéses felmérés adatai jól összevethetők a SUMMA 2017 önbevalláson alapuló adataival, annak ellenére, hogy a SUMMA 2017 keretében csak 18 részben vagy teljesen magyar háztartás került lekérdezésre, így mindössze ezen háztartások adatai hasonlíthatók össze. A két adatsort összevetve nagyfokú egyezés figyelhető meg. Mindebben azonban fontos szerepet játszik, hogy a lekérdezett településrészen felülreprezentáltak a reformátusok, a 18 háztartásból a külső minősítés szerint 14, az önbevallás szerint 11 homogén református, így a klasszifikációs küzdelem gyújtópontjában levő görög katolikusok vonatkozásában viszonylag szűk lehetőség kínálkozott az auto- és heteroidentifikáció összehasonlítására. A két adatsor között – némileg meglepő módon – nem is az etnikai besorolásban tapasztalható a legnagyobb különbség, hanem a felekezeti (2. táblázat). Ennek a háttérben részben a római katolikus lakosság jelenléte áll, akiknek nincs saját templomuk a településen, így nem jelennek meg önálló, könnyen azonosítható közösségeként. A reformátusként azonosított görög katolikusok esetében pedig megjelenik az a családi összetartást biztosító gyakorlat, amely alapján a felekezeti vegyes házasságok domináns tagja irányába billen a család közös templomi részvétele, illetve az utódok keresztelése.

2. táblázat: Az etnikai-felekezeti klasszifikáció külső minősítés és önbevallás alapján Gődényháza 18 háztartásában 2017-ben

		összlétszám	magyar			ukrán		m-u	
			ebből: ref	gk	rk	gk	ref	gk	ref
külső minősítés		43	35	3	0	4	1	0	0
	összesen		38			5		0	
önbevallás		44*	32	6	1	2	0	2	1
	összesen		39			2		3	

m-u: magyar–ukrán kettős nemzetiségű; ref: református; gk: görög katolikus; rk: római katolikus

*Az önbevallás szerinti összlétszámban megjelenő plusz egy fő magyar és református

A két adatsor közötti mérsékelt eltérések ellenére azonban mégis kirajzolódik a településen domináns felekezeti alapú etnikai kategorizáció, hiszen a külső minősítés során közelebb esik egymáshoz a reformátusok és a magyar nemzetiségűek száma, mint az önbevallás szerint. Auto- és heteroidentifikáció vizsgálata tehát összességében megerősíteni látszik e két klasszifikációs módszer eltérő, nem koherens logikáját, valamint azt, hogy az etnikai vegyesség különböző formái elsődlegesen a görög katolikus népesség jellemzői. Ugyanakkor a falu nyelvi-etnikai dominanciájának megváltozásával, valamint a vegyes házasságok, a vegyes családok és vegyes élethelyzetek terjedésével nem kizárólag rájuk terjed ki a vegyesség, a nyelvcsere és az asszimiláció jelensége.

A vegyes házasságok arányának emelkedése Gődényházán azt eredményezte, hogy a településen belüli etnikai határok egyre inkább elmosódtak, bár a 2017-es felmérésünkből még mindig kirajzolódik az egykori etnikai-felekezeti szegregáció nyoma. A vegyes házasságokat napjainkban már nem lehet egyszerűen csak egyéni határátlépésnek titulálni.⁵⁹ Mindez közrejátszik abban, hogy Gődényházán – hasonlóan néhány közeli, reformátusok és görög katolikusok lakta településhez⁶⁰ – az etnikai-felekezeti kategorizációnak sajátos hétköznapi gyakorlata alakult ki.

⁵⁹ Vö. Kiss, 2016.

⁶⁰ L. Geszti, 2001.; Keményfi, 2004.; Domokos, 2005.; Pilipkó, 2007.

Az etnikai kategorizáció és identifikáció hétköznapi gyakorlatai

Gódenyházán – hasonlóan az ugocsai nyelvhatár többi, reformátusok és görög katolikusok lakta településéhez⁶¹ – az etnikai identifikációban és kategorizációban meghatározó szerepe van a vallásnak. Mindez azért sem meglepő, mert a faluban napjainkig a vallásosság átszövi a mindennapokat, lakóinak életében az istentisztelet/liturgia, az egyéb egyházi események és ünnepek jelentik a legfontosabb közösségi eseményeket, találkozási lehetőségeket. A faluban alapvetően a reformátusok számítanak magyarnak, a görög katolikusok pedig ukránnak.

„Mi magyarnak tartjuk magunkat és az úgy van, hogy ha református, akkor magyar.”⁶²

Így tehát első pillantásra úgy tűnik, hogy az etnikai és a felekezeti határok egybeesnek, azonban a terepi megfigyelések jelentősen árnyalják ezt a jelenséget, és a beszélgetésekből az bontakozik ki, hogy az etnikai identifikáció alapjai több síkon értelmezendők. Egyrészt fontos megjegyezni, hogy a református=magyar sokkal erősebb, sokkal elfogadottabb alapvetés, mint a görög katolikus=ukrán, ami azt jelzi, hogy elsősorban a reformátusok tartják fenn a magyar nyelvi közösségen belüli határokat, mintegy szimbolikusan kirekesztve a magyarságból a görög katolikusokat.

„Amíg Magyarországon lehet valaki magyar akkor is, ha római katolikus, görög katolikus vagy református, addig itt meg azt mondták, hogy ha református, akkor az a magyar.”⁶³

Ezen etnikai határtermelés arra az időre nyúlik vissza, amikor még a felekezeti különbségek mögött valós etnikai-nyelvi különbségek voltak. Ugyanakkor a múltban, a görög katolikusok 19. század végi nyelvi asszimilációja ellenére több olyan aktus is volt, amely újra megerősítette a különbségeket. Ilyen volt például a görög katolikusok statisztikai leválasztása a magyarságról a csehszlovák időkben, valamint a görög katolikusok többségének kötelező ukrán

⁶¹ Vö. Geszti, 2001.; Keményfi, 2004.; Domokos, 2005.; Pilipkó, 2007.

⁶² Középkorú református magyar nő. Interjúalanyaink magyarként vagy ukránként való megjelölése elsősorban az anyanyelvüket, és az interjúszituációban előtérbe helyezett etnicitásukat tükrözi.

⁶³ Középkorú református magyar nő.

nemzetisége a szovjet időszakban, valamint ennek rögzítése a „paszportban”.

„Ők [az adatközlő szülei] egyszerűen nem is figyeltek arra, hogy mit írnak a szovjet paszportba, hogy kicsodák ők. Ők tudták, hogy ők kicsodák, hát ukránul nem tudtak beszélni, és be van írva, hogy ukrán. Abszurdumok voltak.”⁶⁴

Ahogy erre számtalan nemzetközi példa is van,⁶⁵ a szovjet időszakban rögzült külső etnikai besorolás idővel belső azonosulást is kiváltott a görög katolikusok egy részénél, de egyben azt is jelentette, hogy a nyelvi és nemzetiségi azonosulás eltávolodott egymástól. A magyar anyanyelv nem feltétlenül jelentett magyar nemzetiséget, amit a 2001-es népszámlálás nemzetiségi és anyanyelvi adatai világosan mutatnak.

„Nálunk úgy mondják: a görög az ukrán, a református az magyar. A szovjet időben a görög vallásúakat ukránoknak írták be. De a görögök magyar nyelvű ukránok. Én görög katolikus vagyok, de hát mi mindig magyarul beszéltünk otthon.”⁶⁶

Napjainkban azonban a fokozódó vegyesség hatására a görög katolikusok és a reformátusok közti csoport- (és kategória-)határ sem olyan egyértelmű. Volt olyan vegyes házasságban élő református nő interjúalanyunk, aki a görög katolikus liturgiát látogatja és annak a közösségnek az aktív tagja. Ennek okaként pedig azt említi, hogy az a közösség aktívabb, és a liturgia időpontja alkalmasabb. Egy másik, görög katolikus adatközlő viszont éppen a református gyülekezetbe jár, hogy együtt mehessen templomba a család. Tovább árnyalja az „aki magyar, az református” alapvetést, hogy a gödényházi magyar közösség társadalmi-kulturális életét formáló lakosok („kovászemberek”) között felülreprezentáltak a görög katolikusok.

A változásokban nagy szerepe van a görög katolikus közösség fokozatos egynyelvűsödésének, ukránosodásának. A magyar ma már inkább csak a görög katolikusok idősebb generációjának a nyelve.⁶⁷ E folyamatot a helyiek egyértelműen a hegyvidéki ukrán nyelvű

⁶⁴ Középkorú görög katolikus magyar nő.

⁶⁵ L. pl. Jenkins, 2005.

⁶⁶ Idős görög katolikus magyar nő.

⁶⁷ A nyelvi ukránosodást jól érzékelteti a sírfeliratok nyelvének változása. A temetőben a sírfeliratok hozzávetőleg háromnegyede magyar nyelvű, ugyanakkor az idő előrehaladtával egyre több ukrán nyelvű felirat van. Az utóbbi két évben eltemetettek között már csak 1-2 magyar, míg 5-6 ukrán nyelvű sírfelirat található.

népesség 1970-es évektől datálható beköltözésével magyarázzák. A beköltöző körülbelül 15 család és az őshonos lakosok közötti különbség legalább olyan fontos lett, mint a hagyományos felekezeti alapú különbségtétel.

„Nálunk ezek az ukránok szinte mind azok, akik leköltöztek ide a faluba.”⁶⁸

„Itt mindenki magyar volt, de beköltöztek a felvidékiek.”⁶⁹

A beköltözőkre a helyi magyarok a „hucul”, „felvidéki” vagy „hegyi” elnevezéssel utalnak, vagy általánosságban úgy beszélnek róluk, mint az alsókalocsaiakról (helyi használatban: „a kolocsávaiai”), függetlenül attól, hogy tényleg Alsókalocsáról vagy egyéb településről származnak-e. A faluba valóban sok betelepülő érkezett Alsókalocsáról, akik ugyan tényleg hegyvidékiek (verhovinaiak), de azon belül nem a huculok, hanem inkább a bojókó néprajzi csoportjához tartoznak.⁷⁰ A beköltöző ukrán/ruszin népességre alkalmazott, sokszor pejoratív felhanggal használt „hucul” elnevezés nemcsak Gődényházán, hanem a környező ugocsai magyar falvakban is általános.⁷¹ Bár a beköltözők egy része sértőnek tartja e megnevezést, Gődényházán a „hucul” megnevezés olyannyira elterjedt a hétköznapi nyelvben, hogy maguk az érintettek is gyakran említik így magukat, noha tisztában vannak vele, hogy ők valójában nem huculok. Ahogyan az egyik Gődényházára beköltöző interjúalanyunk fogalmaz:

„Én nem vagyok hucul, mi verhovinaiak vagyunk. A huculok azok fentebb laknak, de mi nem onnan vagyunk. De minden magyar úgy mondta, hogy mi huculok vagyunk. De én is, ha valakinek el akarom magyarázni, hogy kik vagyunk mi, azt mondom, hogy mi huculok vagyunk. Mert ők [a magyarok] így ismernek minket.”⁷²

⁶⁸ Középkorú görög katolikus magyar nő.

⁶⁹ Idős görög katolikus magyar nő.

⁷⁰ A ruszinok – földrajzi elhelyezkedés szerint – néprajzilag a síkvidékiekre (dolinsnyákok) és a hegyvidékiekre (verhovinaiak) tagolhatók. Utóbbiak, nyugatról keleti irányban, tovább tagolódnak lemókra, bojókókra és huculokra. A gődényházai betelepülők kibocsátóterülete, az Ökörmezői járás a bojókó településterületéhez tartozik, míg Kárpátalján a huculok töltek keletebbre, a Rahói járás területén élnek.

⁷¹ Geszti, 2001.; Domokos, 2005.

⁷² Idős görög katolikus ukrán nő.

Az autochton lakosság a beköltözőket homogén, görög katolikus, ukrán nyelvű csoportnak tekintette. Ugyanakkor többségük pravoszláv vallású volt, de „*már átmentek a görög katolikusokhoz, mert nincs pravoszláv templom, csak Tekeházán, az meg messze van.*”⁷³ Kezdetekben a nevüket sem tudták, és az új lakosokat aszerint nevezték meg, hogy melyik régi család házába költöztek be, amit a beköltözők esetenként nehezményeztek.

Az első beköltöző családok közül többen magyarul is megtanultak, a később érkezőkre azonban ez már nem jellemző. A falu korábbi nyelvi normáinak átalakulását, be nem tartását a magyar közösség részéről persze nem mindenki fogadta örömmel, mert „*hát hogy bejöttek ezek, és már a miénkek tanultak ukránul, nem ők magyarul*”.⁷⁴ A nyelvek dominanciaváltozására világít rá a görög katolikus liturgia nyelvének átalakulása. Napjainkban már csak néhány magyar ének csendül fel, valamint minden hónapban két-háromszor a Miatyánk is magyarul hangzik el. A magyar nyelv szakrális térbe való megjelenését többen sérelmezik, amire a magyarok általában az autochton–allochton különbség felelegetésével válaszolnak, az „*ősibb*” jelenléttel, a „*nemesi*”⁷⁵ leszármazással kompenzálva a jelenlegi egyenlőtlen nyelvi presztízsvizonyokat.

„*Nem mondhatom, hogy nem haraguszna a Miatyánkért az ukránok, mert ők csak úgy tudják, de azért ebből soha nem volt konfliktus, hogy miért így van, miért úgy; mutattam is, hogy mindenütt, fent is a Máté, itt is a Fülöp, ki van írva, hogy magyarul van minden, ezt régen magyarok építették, és a mi falunk nemes magyar falu volt régen, csak magyarok voltak.*”⁷⁶

A beköltöző ukrán lakosság etnikai kategorizációs gyakorlata némileg eltér a magyarokétól. Számukra a görög katolikus felekezet ukrán/ruszin vallás, így aztán a felekezeti és etnikai kategóriahatárok elválását a felekezeti és nyelvi attribútumok elválasztására redukálják le.

⁷³ Idős görög katolikus ukrán nő.

⁷⁴ Idős görög katolikus magyar nő.

⁷⁵ Külön érdekesség, hogy több idősebb magyar görög katolikus adatközlőnk is a falu nemesi múltjára hivatkozik a közösség önmeghatározása során, és ebből a szimbolikus erőforrásból a református lakosság sem rekeszti ki őket, holott a kismesek a faluban kizárólag a reformátusok közül kerültek ki.

⁷⁶ Idős görög katolikus magyar nő.

„Ez a falu olyan volt, hogy az idős emberek mind magyarul beszéltek. Ők nem voltak magyarok, egyszerűen csak ez egy olyan falu volt, hogy itt magyarul beszéltek. [...] Ukránok voltak, csak magyarul beszéltek... Vannak itt reformátusok is, ők szintén magyarul beszélnek. De ezek a mi szomszédjaink mind görög katolikusok voltak, de beszéltek magyarul.”⁷⁷

„A görög katolikusok között is vannak magyarok. Hogy mondjam, ők nem magyarok... vagyis görög katolikusok, csak egymás között magyarul beszélnek.”⁷⁸

A fenti idézetek többségéből már érzékelhető, hogy az etnikai és felekezeti kategorizáció nem feltétlenül az anyaországban, illetve a tömbben használt terminusok/fogalmak/jelentések mentén történik. A helyi „magyar” vagy „ukrán” terminusok nem elsősorban az etnikai, hanem inkább a vallási hovatartozást jelölik, így használatukat nem lehet egyértelműen megfeleltetni a nemzetiségi kategóriákkal. Sokszor az érzékelhető, hogy a felekezeti és etnikai kategóriák megnevezései – legalábbis a standard használathoz képest – „csereszabatosak”, így a református és a magyar, illetve a görög katolikus és az ukrán sokszor, de nem kizárólagosan egymással megfeleltethető. Így aztán Gödényházán „görög” és „magyar” templom van, illetve a faluban „ukránok” és „reformátusok” laknak.

„Ez nem egy nagy falu, de nemzetiségekből van elég. Vannak ukránok is, reformátusok is. Sose volt ezzel gond.”⁷⁹

A fentiek következtében az etnikai és felekezeti terminusok sokszor keveredő értelmű megadása mellett a beszélt vagy használt nyelv megadása fontos információ az etnikai orientáció, az identitás árnyalatai szempontjából.

Következtetések

A kárpátaljai magyar szórvány etnikai kontaktzónaként kiváló példa az etnikai kategorizáció komplexitásának megragadására. Az elmúlt évszázadokban lezajlott etnikai folyamatok – amelyek közül elsősorban a különböző migrációs hullámokat, továbbá a mindenkori hatalmi viszonyokba ágyazott asszimilációs folyamatokat emelnénk

⁷⁷ Idős görög katolikus ukrán nő.

⁷⁸ Idős görög katolikus ukrán nő.

⁷⁹ Idős görög katolikus ukrán nő.

ki – olyan vegyes élethelyzetekkel jellemezhető, multietnikus régiót hoztak létre, ahol a hagyományostól eltérő, a tömbben vagy az anyaországban szokatlan etnikai kategóriák a hétköznapok részei. E vegyes közegben az etnikai kategorizáció különböző formái (a külső és az önidentifikáció egyaránt) a társadalmi élet fontos tényezői, és átszövik a mindennapokat.

A vegyesség egyik legfontosabb következménye – ahogyan más, kulturális értelemben vett határtérségekben is –, hogy az etnicitás szituatív és társadalmi viszonyokba ágyazott.⁸⁰ A kárpátaljai szórványon belül Gődényházára, illetve az ugcocsi nyelvhatár vidékére fókuszálva első pillantásra úgy tűnhet, hogy az etnikai és felekezeti határok együtt mozognak, valójában azonban mind a helyi tapasztalatok, mind a statisztikai adatok azt mutatják, hogy az etnikai, a nyelvi és a felekezeti hovatartozás gyakran elválik egymástól – elsősorban a görög katolikus népesség esetében. Mindezek eredményeként jelentős különbségek tapasztalhatók az egyes etnikai klasszifikációs rendszerek, elsősorban az önbevallás és a külső minősítés között.

Terepkutatásunk alapján az etnikai kategorizálásban, valamint a klasszifikációs rendszerek közötti eltérésekben az alábbi tényezők játszzák a legfontosabb szerepet.

1. *Felekezeti hovatartozás.* Ahogy az a környező ugcocsi falvakban is megfigyelhető, az etnikai kategorizációban a legfontosabb alapvetés, hogy a reformátusok magyarok, habár a vegyes házasságok terjedésével már ez az összefüggés is csökkenőben van. Ugyanakkor a görög katolikus=ukrán tézist általában valamivel árnyaltabban fogalmazzák meg a helyiek.

2. Ez az árnyaltság elsősorban a *nyelvtudás, a nyelvhasználat* megjelölésében jelentkezik. A magyar nyelvhasználat megjelölése fontos információ helyben az etnikai orientációt illetően is.

3. *Külső kategóriák internalizálása.* A beszélgetésekből, valamint a külső minősítés folyamatából kiderül, hogy a csehszlovák és a szovjet időszakban ruszinnak, majd ukránnak minősített görög katolikusok egy része az idők során azonosult a szovjet időszakban a „paszportba” bejegyzett ukrán nemzetiséggel. Mindezt erősítette, hogy a helyi református közösség is gyakran ukránként emlegette és

⁸⁰ Barth, Fredrik: Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio*, 1996/1. 3–25.

emlegeti a görög katolikusokat (a nyelvi kompetenciától függetlenül). A magyar nyelvi közösségen belül a – felekezeti, illetve esetenként a nemzetiségi alapú – határok fenntartása egyben a görög katolikus magyaroknak a magyarságból való szimbolikus kirekesztését is jelenti. Ez a jelenség azonban szintén szituatív, amit mi sem példáz jobban, minthogy a helyi magyarság szervezőemberei között többen is görög katolikusok.

4. A falun belül, az etnikai és felekezeti határok jelentőségének csökkenésével, a különbségtermelés új dimenziói jelentek meg, ami – helyenként felülírva a tradicionálisan legfontosabb felekezeti határokat is – az *autochton–allochton kettősségben* manifesztálódik. Ugyanakkor az *autochton–allochton* határ flexibilitását, esetlegességét jól érzékelteti a falut behálózó, az újonnan betelepődők és a – részben görög katolikus, részben református; részben magyar, részben ukrán nyelvi preferenciájú – „öslakosok” között megkötött vegyes házasságok sokasága.

5. Az etnikai kategorizáció működésének feltárását nehezíti, hogy a helyben használt *etnikai terminusok egyben felekezeti terminusok* is, és mint ilyenek „csereszabatosak”. Mindez tovább fokozza az etnikai kategorizációs rendszerek komplexitását és bizonytalanságát.

A tanulmányban bemutatott, az ugoicsai nyelvhatár jelentős részét jellemző klasszifikációs rendszerek működési mechanizmusa rendkívül összetett, korántsem egységes és nem állandó. Külső, elsősorban politikai változások, az egymással vetélkedő nemzetépítések, vagy egyes nemzetpolitikai lépések (mint amilyen például a görög katolikusok ukránná minősítése, vagy napjainkban a magyarországi egyszerűsített honosítás) jelentősen befolyásolták és befolyásolhatják az identifikáció és kategorizáció jellemzőit.

Felhasznált irodalom

- Ahmed, Patricia – Feliciano, Cynthia – Emigh, Rebecca Jean: Internal and External Ethnic Assessments in Eastern Europe. *Social Forces*, 2007/1. 231–255.
- Anderson, Benedict: *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1991.
- Arel, Dominique: Interpreting “Nationality” and “Language” in the 2001 Ukrainian Census. *Post-Soviet Affairs*, 2002/3. 213–249.
- Aschauer, Wolfgang: Etnikai térképezés és etnopolitika. Magyarország és a magyarok példája. *Föld és Ember*, 2009/1–2. 37–61.
- Aspinall, Peter: The conceptualisation and categorisation of mixed race/ethnicity in Britain and North America: Identity options and the role of the state. *International Journal of Intercultural Relations* 2003/27. 269–296.
- Barth, Fredrik: Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio*, 1996/1. 3–25.
- Bendász István – Koi István : *A munkácsi Görög katolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa*. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1994.
- Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Budapest: Új Mandátum – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2001.
- Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 1997.
- Botlik József – Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1993.
- Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

- Brubaker, Rogers – Feischmidt Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest: L'Harmattan, 2011.
- Brunsmá, David: Interracial Families and the Racial Identification of Mixed-Race Children: Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study. *Social Forces*, 2005/2. 1131–1157.
- Bura László: A keleti szertartású kereszténység múltja és jelene Szatmárban. Magyar görög katolikusok a Szamosháton (Szatmár megyében). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2001/3–4. 103–120.
- Csernicskó István – Molnár József: Valós és/vagy konstruált valóság az ukrainai népszámlálásokban. *Regio*, 2015/3. 46–79.
- Dave, Bhavna: Entitlement through numbers: nationality and language categories in the first post-Soviet census of Kazakhstan. *Nations and Nationalism*, 2004/4. 439–459.
- Domokos Vera: Etnikai és felekezeti elhatárolódás a naptárváltás tükrében. In: Beregszász Anikó – Papp Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005. 30–55.
- Eriksen, Thomas Hylland: *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press, 1993.
- Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Kovály Katalin – Orosz Sándor – Tátrai Patrik: Helyzetkép a kárpátaljai magyar szórványról. In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: BGA, 2020. 89–133.
- Fényes Elek: *Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben IV*. Pest: Trattner, 1839.
- Geszti Zsófia: Mi és a másíkok. Felekezetek közötti konfliktus és vallási identitás Tiszabökényben. *Tabula*, 2001/1. 34–59.

- Hires-László Kornélia: Etnikai kategóriák a beregszásziak mindennapi diskurzusaiban. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás*. Ungvár: RIK-U, 2017. 121–136.
- Hirsch, Francine: The Soviet Union as a work-in-progress: ethnographers and the category of nationality in the 1926, 1937, 1939 Censuses. *Slavic Review*, 1997/2. 251–278.
- Homišínová Mária: *Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, 2008.
- Hoóz István: A népesség nemzetiség szerinti megoszlásának tanulmányozásáról. In: Hoóz István – Kepecs József – Klinger András: *A Baranyában élő nemzetiségek demográfiai helyzete 1980-ban*. Pécs – Budapest: MTA RKK – Baranya Megyei Tanács VB Művelődési Osztálya – Állami Gorkij Könyvtár, 1985. 19–53.
- Horváth István: Az etnikai kategóriák és a klasszifikáció változó logikái – fogalmi rendszerezési kísérlet. *Erdélyi Társadalom*, 2006/2. 101–115.
- Ilyés Zoltán: A kalászi színjátszók esete a szlovák nyelvtörvénnyel. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség*. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012. 447–458.
- Jenkins, Richard: Az etnicitás újragondolása: identitás, kategorizáció és hatalom. In: Kántor Z. – Majtényi B. (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 2005. 127–147.
- Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László: East-West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin*, 2014/2. 99–134.
- Keményfi Róbert: *A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai rajza*. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék, 1998.
- Keményfi Róbert: *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban: etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004.

- Kertzer, David – Arel, Dominique: Censuses, identity formation, and the struggle for political power. In: Kertzer, David – Arel, Dominique (eds.): *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 1–42.
- Kiss Tamás: Asszimiláció és határ-megerősítés. Vegyes házasságok és a vegyes családokon belüli etnikai szocializáció Erdélyben. In: Apró István (szerk.): *Média és identitás 2*. Budapest: Médiatudományi Intézet, 2016. 47–88.
- Kocsis Károly: *Kárpátalja mai területének etnikai térképe 1941, 1999*. Budapest: MTA FKI – MTA KKI, 2001.
- Kresz Mária – N. Fekete Magda – Kovári Zsuzsa – Göntér Zsuzsanna – Vagács András (1944): *Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya ugoicsai kutató-táborának anyaga*. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, kézirat.
- Ladányi János – Szelényi Iván: *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2004.
- Lagzi Gábor: „Lengyelek, de másak”. *Lengyel kisebbségi közösségek a volt Szovjetunió területén és Lengyelország nemzetpolitikája*. Budapest: EÖKK, 2009.
- Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása (Lexicon locorum Regni Hungariae populosorum anno 1773 officiose confectum)*. Budapest: Magyar Békeküldöttség, 1920.
- Marrow, Helen: To be or not to be (Hispanic or Latino): Brazilian Racial and Ethnic Identity in the United States. *Ethnicities*, 2003/4. 427–464.
- Molnár Eleonóra – Orosz Ildikó: Kárpát Panel – Kárpátalja gyorsjelentés 2007. In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007, gyorsjelentés. A Kárpát-medencei magyarok helyzete és perspektívái*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet, 2007. 185–243.
- Nagel, Joane: Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture. *Social Problems*, 1994/1. 152–176.

- Nagy Lajos: *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Buda, 1828.
- Orosz Ildikó: Anyanyelvi/anyanyelvű oktatás szórványban. Kárpátaljai helyzetkép. *Regio*, 2001/4. 159–180.
- Papp Z. Attila: Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban. *Statistikai Szemle*, 2010/1. 5–28.
- Pilipkó Erzsébet: *Ütköző identitások*. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2007.
- Qian, Zhenchao: Options: Racial/Ethnic Identification of Children of Intermarried Couples. *Social Science Quarterly*, 2004/3. 746–766.
- Song, Miri – Aspinall, Peter: Is racial mismatch a problem for young 'mixed race' people in Britain? The findings of qualitative research. *Ethnicities*, 2012/12. 730–753.
- Stewart, Michael: A roma/cigány „eticitás” az antropológiai vizsgálódás homlokerében. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010. 33–47.
- Szabó István: *Ugocea megye*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1937.
- Tánczos Vilmos: „Hát mondja meg kend, hogy én mi vagyok!” A csángó nyelvi identitás tényezői: helyzetjelentés a 2011-es népszámlálás kapcsán. *Pro Minoritate*, 2012/ősz. 80–112.
- Tátrai Patrik: Asszimiláció vagy hibriditás? Értelmezési keretek a Zoborvidék etnikai átalakulásához. *Néprajzi Látóhatár*, 2017/1–4. 95–112.
- Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 2018/3. 7–31.

- Tátrai Patrik – Pálóczi Ágnes – Pásztor István Zoltán – Péntes János:
Etnikai besorolási gyakorlatok: a cigányság külső kategorizálását
befolyásoló tényezők. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*,
2017/2. 44–64.
- Telles, Edward – Lim, Nelson: Does it Matter Who Answers the Race
Question? Racial Classification and Income Inequality in Brazil.
Demography, 1998/4. 465–474.
- Udvari István (szerk.): *A munkácsi görögkatolikus püspökség
lelkészsegeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza: Vasvári Pál
Társaság, 1990.
- Urla, Jacqueline: Cultural politics in an age of statistics: numbers,
nations and the making of Basque identity. *American Ethnologist*,
1993/20, 818–843.
- Veres Valér: The minority identity and the idea of the ‘unity’ of the
nation: the case of Hungarian minorities from Romania, Slovakia,
Serbia and Ukraine. *Identities: Global Studies in Culture and
Power*, 2015/1. 88–108.